

Joris Oddens

Op veler verzoek

Inclusieve politiek in Nederland
(1780-1860)

Boom | Amsterdam

Deze uitgave is tot stand gekomen met steun van het Fonds Staatsman Thorbecke van de KNAW, Stichting Daendels en Stichting Unger – Van Brero Fonds.

Vormgeving omslag Mijke Wondergem

Vormgeving binnenwerk Bas Reijnen

Omslagillustratie Detail van p.63

© 2023 Joris Oddens | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j° Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2446 247 6

NUR 680

www.boom.nl

Inhoudsopgave

Woord vooraf 9

- 1 Alledaagse verzoeken 13
- 2 Grenzen verleggen 31
- 3 Nieuwe vormen 47
- 4 Recht van petitie 65
- 5 Of het gedrukt staat 83
- 6 Revolutionaire zaken 101
  - 7 Armenbrieven 119
  - 8 Oude rechten 135
- 9 Gelijker dan anderen 151
- 10 Het zijn maar geuzen 169
- 11 Restauratiepolitiek 187
- 12 Voor alle standen 205
- 13 Notabele geheimen 221
- 14 De bezwaren van zeer velen 237
- 15 Een geschiedenis van belang 257

Woord van dank 268

Noten 270

Illustratieverantwoording 295

Bronnen en literatuur 298

Register 320

Juicht, Burgers van Nederland! Uwe Vrijheid is verzekerd! Het grootste van alle rechten in eenen vrijen Burgerstaat – het recht om bedenkingen over 's Lands aangelegenheden aan de wettige Vertegenwoordigers voortedragen – is daargesteld!*

Jan Konijnenburg (1796)

*

Het regt van petitie is een der heilzaamste regten, indien daarvan een goed gebruik wordt gemaakt, want daardoor wordt de band, die tusschen volksbehoefden en wetgeving moet bestaan, op eene zeer juiste wijze onderhouden.**

J.J. de la Bassecour Caan (1856)

Woord vooraf

[9

WOORD VOORAF

De laatste jaren zijn ze alomtegenwoordig: oproepen tot een inclusievere geschiedenis van Nederland.¹ Het verhaal van Nederland zou tot nu toe bovenal een verhaal zijn geweest van mannen in het centrum van de macht. Natuurlijk is er ook veel historisch onderzoek gedaan naar andere groepen, plaatsen en thema's. Het blijkt echter lastig die in te passen in het grotere verhaal zoals dat verteld wordt in handboeken, op scholen en in de media. In dit boek verken ik – op veler verzoek dus – wat er met dat grotere verhaal gebeurt wanneer we ons blikveld verruimen. Ik zie een inclusievere benadering daarbij niet als modeverschijnsel, maar als nodig om het verleden beter te begrijpen.

Voor mij als politiek historicus betekent inclusieve geschiedenis dat we nog eens goed kijken naar wie er in het verleden meedeed aan het politieke proces en wie ervan werd uitgesloten. De geschiedschrijving over politiek in Nederland is nog altijd vooral elitegeschiedenis. Politiek was in het verleden echter allerminst voorbehouden aan de elite. Dit boek gaat over de jaren tussen omstreeks 1780 en 1860. Dit was een tijd van democratisering, maar niet van democratie naar hedendaagse maatstaven.² Wel was politiek in deze periode inclusiever dan meestal wordt gedacht, in de zin dat meer mensen deelnamen aan het politieke proces.

Om dit te kunnen zien, moeten we onze blik richten op een praktijk die gedurende het grootste deel van de Nederlandse geschiedenis een centrale plaats innam binnen dat proces. Wie iets gedaan wilde krijgen van een autoriteit, probeerde dat doorgaans te bereiken met een schriftelijk verzoek.³

Voor zulke verzoeken zijn in de loop van de tijd verschillende namen in omloop geweest: 'verzoekschrift' ligt het meest voor de hand en is tegenwoordig het meest gangbaar. Het woord 'rekest' (ook gespeld als 'rekwest' of 'request') werd in de achttiende en negentiende eeuw het vaakst gebruikt. We kennen dit woord nu nog van de uitdrukking 'nul

op het rekest krijgen'. Andere termen, zoals 'supplicatie', 'doleantie', 'remonstrantie' en 'smeekschrift', raakten in de achttiende eeuw al gedateerd. Hiervoor in de plaats kwamen 'adres' en vanaf de vroege negentiende eeuw ook 'petitie'.⁴ In het hedendaagse taalgebruik kan een 'verzoekschrift' zowel individueel als collectief zijn. Het woord 'petitie' wordt in de regel gereserveerd voor collectieve verzoekschriften.⁵ Dit is ook hoe ik deze woorden gebruik. De praktijk van het indienen en behandelen van verzoekschriften en petities vat ik onder de noemer 'petitiepraktijk'.

In de Republiek der Verenigde Nederlanden (tot 1795), in de Bataafs-Franse tijd (1795-1813) en in het Koninkrijk der Nederlanden (na 1813) besteedden autoriteiten op alle bestuursniveaus een groot deel van hun tijd aan het lezen, bespreken en beantwoorden van verzoekschriften. Historici hebben dit aspect van de politieke geschiedenis tot nu toe grotendeels links laten liggen. Over het belang van de petitiepraktijk als politiek fenomeen is nog nauwelijks nagedacht.⁶ Besluitvorming is vooral bestudeerd op het niveau van de macht, maar als een politieke vergadering of een individuele machthebber een besluit nam, was daaraan vaak al een heel traject voorafgegaan van het opstellen en indienen van verzoekschriften. Met dit boek krijgt deze petitiepraktijk een plaats in de Nederlandse politieke geschiedenis.⁷

Wat ik omschrijf als inclusieve politiek, zou niet lang geleden waarschijnlijk nog zijn gevallen onder de noemer geschiedenis van onderop, of *history from below*, een benadering die zich bezighoudt met geschiedenis vanuit het perspectief van gewone mensen.⁸ Hiervan kan de suggestie uitgaan dat gewone mensen een eigen geschiedenis kennen, die losstaat van de geschiedenis van (bestuurlijke) elites. Ik beschouw de in dit boek gekozen aanpak daarom niet als geschiedenis van onderop. Zoals duidelijk zal worden, was het indienen van verzoekschriften lang niet altijd een spontaan van onderop geïnitieerde vorm van volkspolitiek.⁹ In veel gevallen waren er politieke elites bij betrokken die belang hadden bij een petitie. Petitieën maakten vaak deel uit van grotere lobbycampagnes, publiciteitsoffensieven, pogingen tot intimidatie of partijpolitieke strategieën. Bovendien werd het proces van opstellen, indienen en opvolgen van verzoekschriften nogal eens begeleid door tussenpersonen, die dit evenmin belangeloos deden.

Een inclusieve benadering sorteert niet voor op een bepaald perspectief, maar gaat juist over de interactie tussen verschillende types actoren. Dit betekent dat in dit boek, behalve naar veel onbekende

Nederlanders uit het verleden, ook aandacht uitgaat naar historische figuren die wel tot de canon zijn gaan behoren. Zo is een belangrijke rol weggelegd voor Joan Derk baron van der Capellen tot den Pol, die geldt als de verpersoonlijking van de hervormingsgezinde patriottenbeweging van de jaren 1780, en voor Johan Rudolph Thorbecke, die algemeen wordt beschouwd als de geestelijk vader van het Nederlandse parlementaire stelsel dat halverwege de negentiende eeuw vorm kreeg.

In dit boek komt aan bod wie van 1780 tot 1860 verzoekschriften indienden, waarom en hoe verzoekschriften werden ingediend en hoe erover werd gedacht. Bovenal wil ik de vraag beantwoorden wat er gebeurt met ons beeld van de Nederlandse politiek in deze periode als we verzoekschriften serieus nemen als object van historisch onderzoek. Om dit doel te bereiken, heb ik gekozen voor een caleidoscopische aanpak. Ieder hoofdstuk wordt voorafgegaan door een verzoekschrift, dat steeds als vertrekpunt dient. Omwille van de leesbaarheid heb ik deze verzoekschriften weergegeven in een hedendaagse hertaling. In een boek waarin verzoekschriften centraal staan als politiek instrument en als tekstueel medium, wilde ik niet alleen uitleggen wat een verzoekschrift in deze periode was, maar het ook laten zien.

I

Alledaagse verzoeken

Aan de Weledele en Achtbare Heren van de Magistraat
van Tiel

Weledele en Achtbare Heren,

Ondergetekende heeft de eer aan Uw Weledele en Achtbaren met verschuldigde eerbied te laten weten, dat hij zich enige dagen geleden heeft gewend tot de dekenen van het kramersgilde met het verzoek zijn oudste zoon Hijman Hijmans toe te laten tot het genoemde gilde. Tot zijn grote verbazing heeft ondergetekende moeten ondervinden dat hem dat, zonder enige opgaaf van reden, is geweigerd. De ondergetekende kan hier geen reden voor bedenken, aangezien hem door de Weledele en Achtbare Heren het burgerschap van deze stad is toegekend, zonder enig voorbehoud, zoals het aan alle anderen is verleend en nog steeds verleend wordt, terwijl de daarbij behorende borgstelling destijds is verricht, de juridische kosten zijn betaald en hij alle burgerplichten etc. jegens anderen heeft betracht. Er zijn ook geen besluiten te vinden waaruit het tegendeel blijkt.

Zodoende is het dat ondergetekende de vrijheid neemt zich tot Uw Weledele en Achtbaren te wenden met het verzoek dat u uw eerdere besluit handhaaft, en dat het u gelieft aan de hierboven genoemde dekenen te gelasten, om mijn zoon toe te laten tot het gilde, zoals hem toekomt.

Het welk doende,

Izaak Hijmans¹

[16 februari 1780]

Dit verzoekschrift van Izaak Hijmans uit Tiel is een van de ontelbare verzoekschriften die in de Republiek der Verenigde Nederlanden zijn ingediend bij plaatselijke besturen. Voor de meeste zaken waaraan in de Republiek een verzoekschrift te pas kwam, moesten Nederlanders bij hun lokale bestuurders zijn.² De lokale petitiepraktijk die de Republiek omstreeks 1780 kende, had in de loop van de eeuwen vorm gekregen. Daarbij waren subtiele plaatselijke verschillen blijven bestaan, maar de lokale praktijken hadden vooral ook veel gemeen. We kunnen zodoende een behoorlijk goede indruk krijgen van het petitiebedrijf aan het einde van de achttiende eeuw door ons te richten op een gemiddeld stadje in het midden van het land. In dit hoofdstuk kijken we daarom naar de verzoekschriften die in de jaren 1780 werden ingediend bij het stadsbestuur van het Gelderse Tiel.³

Om te beginnen wordt hier het vroegmoderne Nederlandse verzoekschrift nader voorgesteld, met dat van Izaak Hijmans als voorbeeld. Dit verzoek bevat alle standaardelementen die in reguliere verzoekschriften uit de tijd van de Republiek te vinden zijn. Het begint met de adressering van de autoriteit waaraan het verzoekschrift is gericht, in dit geval het stadsbestuur van Tiel. Daarna volgt een aanhef, eigenlijk eerder een kenmerk van een brief, die we echter in verzoekschriften ook tegenkomen.

Het verzoekschrift van Hijmans vervolgt met een openingszin. In de oorspronkelijke achttiende-eeuwse tekst luidt die:

De ondergeschrevene heeft de eer aan UWeLED: en Achtb: met verschulde eerbied voor te draagen, dat sig eenige dagen geleeden, heeft geadresseert aan de decanen van het cramers gild, ten ijnde het voornoemde gild voor zijn oudste zoon Hijman Hijmans te mooge winnen, en tot zijne grootste surprise heeft moeten ondervinde dat hem zulks, zonder eenige de minste reeden, is gewijgert geworden.

Verzoekschriften aan autoriteiten in de Republiek begonnen vrijwel altijd met een openingsformule waarin de verzoeker zijn eerbied voor de geadresseerde autoriteit tot uitdrukking bracht. Deze zin, die net als de rest van het verzoekschrift meestal was gesteld in de derde persoon, gaf de gezagsverhouding aan tussen de verzoeker en de geadresseerde. Hiervoor waren verschillende standaardformuleringen beschikbaar. Meestal ging het om een variatie op 'Geeft met verschuldigde eerbied

Stadhuis van Tiel (1728).

te kennen', waarbij 'met verschuldigde eerbied' kon worden vervangen door 'reverentelijk', 'onderdaniglijk', of andere woorden die eerbied uitdrukten.

De door Hijmans gekozen formule – 'heeft de eer [...] met verschulde eerbied voor te draagen' – was ongebruikelijk. Dit wijst erop dat Hijmans zijn verzoekschrift zelf schreef, en niet gewend was dit te doen. Deze onwennigheid blijkt ook uit de rest van het taalgebruik, al zijn de aanwijzingen soms subtiel. Werd in verzoekschriften doorgaans naar de verzoeker verwezen met de woorden 'suppliant', 'requestrant' of 'ondergetekende', Hijmans deed dit met het incurante 'ondergeschrevene'. De Nederlandse schrijftaal was in de late achttiende eeuw weliswaar nog niet gestandaardiseerd, maar sommige spellingswijzen, zoals het feit dat Hijmans zich uitsluitend bedient van de lange ij ('ten

ijnde', 'gewijgert'), zullen we bij meer geletterde tijdgenoten toch niet snel tegenkomen.

Izaak Hijmans deed kortom zijn best om zijn verzoekschrift op te stellen volgens de gangbare conventies, maar ging daarbij een beetje onbeholpen te werk. Het stadsbestuur van Tiel zal dit niet als een probleem hebben ervaren. De conventies waren er om verzoekers te helpen structuur te geven aan hun verzoekschriften en om autoriteiten te helpen de verzoekschriften snel te verwerken, maar het waren in de meeste gevallen geen officieel vastgelegde regels. De conventies van verzoekschriften waren minder dwingend dan die van andere genres, zoals notariële akten, waar het niet respecteren van de conventies tot gevolg had dat een tekst niet rechtsgeldig was. Uiteindelijk erkenden de meeste autoriteiten dat verzoekschriften primair dienden om een boodschap over te brengen. Zolang een verzoekschrift hierin slaagde, gingen zij tamelijk flexibel om met de manier waarop dit gebeurde. Pas wanneer zij andere, inhoudelijke motieven hadden om een verzoekschrift onwenselijk te vinden, kwamen ze in de verleiding vormfouten aan te voeren als grond voor afwijzing. Slechts sommige hogere autoriteiten, zoals de Staten-Generaal in Den Haag, namen verzoekschriften alleen in behandeling wanneer aan bepaalde vormvereisten was voldaan.⁴

Naast de standaardformules moest een verzoekschrift vooral ook vermelden wat de verzoeker wilde, en in de meeste gevallen ook waarom. De volgorde die Hijmans daarbij aanhoudt, was ten tijde van de Republiek veruit de meest gebruikelijke. Na de openingszin zet hij de kwestie uiteen waarop zijn verzoekschrift betrekking heeft. Hij was een burger van Tiel die lid was van het kramersgilde. Zoals overal in de Republiek waren de uitoefenaars van veel beroepen in Tiel verenigd in stedelijke gilden. Gilden waren van oorsprong middeleeuwse belangenorganisaties met een verplicht karakter: iedereen die een beroep wilde uitoefenen dat in de stad over een gilde beschikte, moest lid worden van dat gilde. Het kramersgilde was het gilde voor de kleine handelaars. Izaak Hijmans had de dekenen (bestuurders) van dit gilde verzocht om ook zijn oudste zoon Hijman toe te laten, maar dit verzoek was hem, naar zijn zeggen zonder opgaaf van redenen, door de dekenen geweigerd.

Deze uiteenzetting vormt de motivatie voor het eigenlijke verzoek, dat bij Hijmans volgt in een nieuwe alinea. Hij verzocht het stadsbestuur de gildedekenen op te dragen zijn zoon alsnog toe te laten. Opstel-